

- Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî* (Aga Muhammed-i Nahcuvânî Nüshasından nşr. Hüseyin-i Âhî), Tahran, 1362 hş.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, İstanbul, 1992.
- Manastırlı Mehmet Rifat, *Mecâmî 'ul-edeb* (Dokuz Kitap), İstanbul, 1318/1900.
- Mehmed Mihri, *Fenn-i Bedî*, Taş basma, ts.
- Menûçihri-yi Dâmgânî, *Dîvân-ı Menûçihri-yi Dâmgânî* (nşr. Muhammed-i Debîrsiyâkî), Tahran, 1375 hş.
- Muallim Nâci, *İstulâhât-ı Edebiyye* (nşr. M. A. Yekta Saraç), İstanbul, 1996.
- Muhammed 'A'lâ b. 'Alî et-Tahânevî, *Keşşâfu istulâhâtî'l-funûn, I-II*, (tsh. Muhammed Vecîh, 'Abdulhak, Veys Gulâm Kâdir), Kalkuta, 1862.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.
- Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî I-VI*, Tahran, 1371 hş.
- Râzî, Şemsuddin Muhammed, *el-Mu'cem fi me'âyîri eş'âri'l-'Acem* (nşr. Muderris-i Razavî), Tahran, 1338 hş.
- Sadi Çöğenli, Yakup Şafak ve Recep Toparlı, *Arapça Farsça Türkçe Örnekleriyle Edebî Sanatlar (Bedî)*, Erzurum, 1991.
- Sîmâ Dâd, *Ferheng-i Istulâhât-ı Edebî*, Tahran, 1375 hş.
- Soysal, M. Orhan, *Edebi Sanatlar ve Tanınması*, İstanbul, 1998.
- Süleyman Paşa, *Mebâni 'ul-inşâ I-II*, İstanbul, 1288-1289/1871-1872.
- Şâd, Muhammed Pâdişâh, *Ferheng-i Ânendrâc I-VII* (nşr. Muhammed-i Debîrsiyâkî), Tahran, 1335-1336 hş.
- Şemîsâ, Sîrûs, *Nigâhî Tâze be Bedî*, Tahran, 1373 hş.
- Râdüyânî, Muhammed b. Ömer, *Tercumânu'l-belâğa* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul, 1949.
- Tâcu'l-halâvî, 'Ali b. Muhammed, *Dekâiku's-şi'r* (tsh. Seyyid Muhammed Kâzım İmam), Tahran, 1341 hş.
- Tabâne, Bedevî, *Mu'cemu'l-belâğati'l-'Arabîyye*, Riyad, 1988.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, 1973.
- Tûsî, Muhammed b. Muhammed b. Hasan (Hâce Nasîruddîn), *Esâsu'l-iktibâs* (tsh. Muderris-i Razevî), Tahran, 1376 hş.
- Vahîd-i Tebrîzî, *Tercüme-i Miftâhu'l-bedâyi* (çev. Nazif), İstanbul, 1300/1882.
- Vatvât, Reşîduddîn, *Divan-ı Reşîduddîn Vatvât* (tsh. Sa'id-i Nefîsî), Tahran, 1339 hş.
- , *Hadâiku's-sihr fi dekâiki's-şi'r* (Sa'id-i Nefîsî'nin neşri Divanın ilişiginde), Tahran, 1339 hş.

ATTÂR'IN DÎVÂN'INDA VEZİN TÜRLERİ

Dr.Veyis DEĞİRMENÇAY*

Şeyh Ferîduddîn Ebû Hâmid Muhammed b. Ebûbekr İbrâhîm b. İshâk Attâr-ı Nişâbûrî, Fars edebiyatının özellikle de tasavvuf edebiyatının en önemli şair, yazar ve âriflerindedir.

Yaklaşık olarak 540/1145 yılında Nişabur'da dünyaya gelmiş ve 618/1221 yılında Moğollar tarafından şehid edilmiştir. Mekke'den Maverâünnehr'e kadar birçok şehri gezmiş ve bu şehirlerde bulunan şeyhlerle tanışmış, derslerine katılmış ve onlardan birçok bilgi ve marifet öğrenmiştir. Bizzat bu seyahatleri esnasında Mecdüddîn-i Bağdâdî'nin hizmetine girmiştir. Ayrıca Rüknuddîn İshâk ve Kutbuddîn Haydar'ın da hizmetinde bulunmuştur. Sözlere iştiyak, özlem ve aşkla doludur. Dili sade ve akıcıdır. Şeyh Attâr'a nisbet edilen ve yüz cildi aşan birçok kitap vardır. Bunlar:

Musîbetnâme, İlahînâme, Esrârname, Muhtarnâme, Husrevnâme, Mantuku't-tayr, Şiir Dîvânı, Tezkiretu'l-evliyâ ve elde mevcut olmayan Cevâhîrnâme ile Şerhu'l-kalb'tir.

Bu çalışmada aşağıdaki metod takip edilmiştir:

1. Attâr'ın, Takî-yi Tafazzulî tarafından tashih edilip Dîvân-ı Attâr adıyla 1336 hş.'de Tahran'da neşredilen divanı esas alınmıştır.

2. Divanda mevcut manzumelerin hepsinin taktii yapılarak bahri ve vezni bulunmuştur.

3. Bahirler, nicelik yani en çok kullanım esasına göre tertip edilmiş ve her bahirdeki vezinlerin sayısı zikredilerek divanda yer alan manzumelerdeki kullanım yüzdesi çıkarılmıştır.

Kullanım Niceliğine Göre Bahirler ve Vezinleri:

Divanda mevcut olup ele alınan manzumeler, 872 gazel, 30 kaside, 1 terci-i bend ve 2 terki-i bendden oluşmaktadır.

Attâr, zikredilen manzumelerini hezec, remel, hafif, muzârî, münserih, recez, serî, müctes, mütekârib ve muktazab olmak üzere toplam 10 bahirde söylemiştir. Bunlar:

I. Hezec Bahri:

Attâr, 316 manzumesini bu bahirde söylemiş ve en çok bundan yararlanmıştır. Bunlar, divandaki manzumelerin yüzde 34.92'sini oluşturmaktadır. Bahrin 12 vezni kullanılmıştır. Bunlar:

1. Müseddes-i ahreb-i makbuz-i mahzûf (64 manzume):

Mefûlü/mefâilün/feûlün

2. Müseddes-i mahzûf (56 manzume):

Mefâilün/mefâilün/feûlün

3. Müseddes-i ahreb-i makbûz-i maksûr (46 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefâil

4. Müseddes-i maksûr (37 manzume):

Mefâilün/mefâilün/mefâil

5. Müsemmen-i ahreb (30 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefûlü/mefâilün

6. Müseddes-i ahreb-i makbûz (26 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefâilün

7. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr (17 manzume):

Mefûlü/mefâilü/mefâilü/mefâil

8. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (16 manzume):

Mefûlü/mefâilü/mefâilü/feülün

9. Müsemmen-i sâlim (14 manzume):

Mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün

10. Müseddes-i ahreb-i makbûz-i müsebbag (5 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefâilân

11. Müsemmen-i ahreb-i müsebbag (3 manzume):

Mefûlü/mefâilün/mefûlü/mefâilân

12. Müsemmen-i müsebbag (1 manzume):

Mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilân

II. Remel Bahri:

Attar'ın hezec bahrinden sonra en çok kullandığı bahir olup 284 manzume de bundan yararlanılmıştır. Manzumelerin yüzde 31.38'ini ihtiva eden bu bahrin 14 veznine yer verilmiştir:

1. Müseddes-i mahzûf (109 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilün

2. Müseddes-i maksûr (69 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilât

3. Müsemmen-i mahzûf (29 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün

4. Müsemmen-i maksûr (17 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilât

5. Müseddes-i mahbûn-i maktû' (11 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/fa'lün

6. Müsemmen-i mahbûn-i maktû' (9 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/fa'lün

7. Müsemmen-i meşkûl-i sâlim-i zarb ve 'arûz (9 manzume):

Feilâtü/fâilâtün/feilâtü/fâilâtün

8. Müseddes-i mahbûn-i mahzûf (7 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilün

9. Müsemmen-i mahbûn-i mahzûf (6 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün

10. Müsemmen-i sâlim (4 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün

11. Müsemmen-i mahbûn-i maksûr (4 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilâtün/feilât

12. Müseddes-i mahbûn-i maksûr (2 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/feilât

13. Müseddes-i sâlim (2 manzume):

Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün

14. Müseddes-i mahbûn-i maktû'-i müsebbag (2 manzume):

Fâilâtün/feilâtün/fa'lât

III. Hafif Bahri:

Ferîduddîn Attar, 99 manzumesini bu bahirde söylemiş ve 4 vezninden faydalanmıştır. Bu da divandaki manzumelerin yüzde 10.94'ünü oluşturmaktadır. Bunlar:

1. Mahbûn-i maktû' (41 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/fa'lün

2. Mahbûn-i mahzûf (24 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/feilün

3. Mahbûn-i maksûr (19 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/fa'lân

4. Mahbûn-i maktû'-i müsebbag (15 manzume):

Fâilâtün/mefâilün/feilât

IV. Muzârî' Bahri:

95 manzume de bu bahirden yararlanılmış ve 6 vezni kullanılmıştır. Bunlar, divandaki manzumelerin yüzde 10.30'unu teşkil etmektedir.

1. Müsemmen-i ahreb (44 manzume):

Mefûlü/fâilâtün/mefûlü/fâilâtün

2. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf (25 manzume):

Mefûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilün

3. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr (22 manzume):

Mefûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilât

4. Müsemmen-i ahreb-i müsebbag (2 manzume):

Mefûlü/fâilâtün/mefûlü/fâilîyyân

5. Müsemmen-i ahreb-i maksûr (1 manzume):

Mefûlü/fâilâtün/mefûlü/fâilât

6. Müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i sâlim-i 'arûz ve zarb (1 manzume):

Mefûlü/fâilâtün/mefûlü/fâilün

V. Münserih Bahri:

Attar, 36 manzumesini bu bahirde söylemiş ve 6 veznini kullanmıştır. Bu da, divandaki manzumelerin yüzde 03.98'ini oluşturmaktadır:

1. Müsemmen-i matvî-yi menhûr (11 manzume):
Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fa'
2. Müsemmen-i matvî-yi mevkûf-i 'arûz ve zarb (7 manzume):
Müfteilün/fâilün/müfteilün/fâilât
3. Müsemmen-i matvî-yi meksûf-i 'arûz ve zarb (6 manzume):
Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fâilün
4. Müsemmen-i matvî-yi mevkûf (5 manzume):
Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fâilât
5. Müsemmen-i matvî-yi meksûf (4 manzume):
Müfteilün/fâilün/müfteilün/fâilün
6. Müsemmen-i matvî-yi mecdû' (3 manzume):
Müfteilün/fâilâtü/müfteilün/fâ'

VI. Recez Bahri:

27 manzume bu bahirde söylenmiştir ve divandaki manzumelerin yüzde 02.98'ini teşkil etmektedir. Bahrin 2 vezninden faydalanılmış olup şunlardır:

1. Müsemmen-i matvî-yi mahbûn (15 manzume):
Müfteilün/mefâilün/müfteilün/mefâilün
2. Müsemmen-i sâlim (12 manzume):
Müstefilün/müstefilün/müstefilün/müstefilün

VII. Serî' Bahri:

Attar, 20 manzume bu bahrin iki vezninden yararlanmıştır. Bunlar, divandaki manzumelerin yüzde 02.20'sini içermektedir:

1. Matvî-yi meksûf (10 manzume):
Müfteilün/müfteilün/fâilün
2. Matvî-yi mevkûf (10 manzume):
Müfteilün/müfteilün/fâilât

VIII. Müctes Bahri:

19 şiir, bu bahirin 6 vezninde söylenmiştir. Divandaki manzumelerin 02.06'sını ihtiva etmektedir. Bunlar:

1. Müsemmen-i mahbûn-i mahzûf (7 manzume):
Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilün
2. Müsemmen-i mahbûn-i maksûr (5 manzume):
Mefâilün/feilâtün/mefâilün/fa'lün

3. Müsemmen-i mahbûn-i maktû'-i müsebbâğ (3 manzume):
Mefâilün/feilâtün/mefâilün/fa'lât

4. Müsemmen-i mahbûn (2 manzume):
Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilâtün

5. Müsemmen-i mahbûn-i müsebbâğ (1 manzume):
Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilîyyân

6. Müsemmen-i mahbûn-i maksûr (1 manzume):
Mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilât

IX. Mütেকârib Bahri:

8 manzume bu bahirden istifade edilmiş ve iki vezninden faydalanılmıştır. Bu da divandaki manzumelerin yüzde 00.88'ini karşılamaktadır. Bunlar:

1. Müsemmen-i sâlim (7 manzume):
Feülün/feülün/feülün/feülün

2. Müsemmen-i maksûr (1 manzume):
Feülün/feülün/feülün/feül

X. Muktaazab Bahri:

Attar'ın divanında en az faydalandığı bahirdir. Sadece 1 manzume bu bahirden yararlanmıştır. Bu da divandaki manzumelerin yüzde 00.11'ini teşkil etmektedir. Kullanılan tek vezin de şudur:

1. Müsemmen-i matvî-yi maktû' (1 manzume):
Fâilâtü/mefûlün/fâilâtü/mefûlün

Kaynaklar:

* Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

1. Râzî, Şemsuddîn Muhammed b. Kays, *el-Mu'cem fi me'âyir-i eş'â-ri'l-'Acem* (nşr. Muderris-i Razavî), Tahran, 1327 hş.
2. Attâr, Şeyh Ferîduddîn Muhammed-i Nişâbûrî, *Divân-ı Attâr* (nşr. Takî-yi Tafazzulî), Tahran 1336 hş.
3. Blochmann, Henry, *The Prosody of The Persians According to Saifi, Jami and Other Writers*, Amsterdam, 1970.
4. Hanlerî, Pervîz Nâtil, *Vezn-i Şi'r-i Fârsî*, Tahran, 1354 hş.
5. Safâ, Zebihullah, *Târîh-i Edebiyât der İran*, II, 858-871, Tahran, 1371 hş.